GENDER TARIXI VA IJTIMOIY JARAYONLAR KONSEPSIYASI

Komilov Abror Quvondiqovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, “Falsafa” kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada gender tarixining ijtimoiy jarayonlar konsepsiyasidagi o‘rni, gender munosabatlarining tarixiy shakllanishi hamda erkaklik va ayollik haqidagi ijtimoiy tasavvurlarning sinf, maqom, kasb, oilaviy holat va madaniy me’yorlar bilan bog‘liqligi tahlil qilinadi. Gender tarixining “yangi ijtimoiy tarix”, biografik tarix va mikrotarix bilan aloqasi yoritilib, jamoat va xususiy sohalarni qat’iy ajratishning cheklangan jihatlari ko‘rsatiladi. Tahlil natijasida gender tarixini har ikki jins o‘rtasidagi munosabatlar, ijtimoiy rollar va hokimiyat mexanizmlarining tarixiy o‘zgarishini o‘rganuvchi yo‘nalish sifatida ko‘rib chiqish zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: gender tarixi, ijtimoiy tarix, gender munosabatlari, patriarxat, erkaklik, ayollik, ijtimoiy sinf, biografik tarix, mikrotarix.

КОНЦЕПЦИЯ ИСТОРИИ ГЕНДЕРА И СОЦИАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ

Аннотация. В статье анализируется место гендерной истории в концепции социальных процессов, историческое формирование гендерных отношений и связь представлений о мужественности и женственности с социальным классом, статусом, профессией, семейным положением и культурными нормами. Рассматривается связь гендерной истории с «новой социальной историей», биографическим подходом и микроисторией, а также ограничения строгого разделения общественной и частной сфер. Обосновывается необходимость изучать гендерную историю как направление, исследующее исторические изменения социальных ролей, отношений между полами и механизмов власти.

Ключевые слова: гендерная история, социальная история, гендерные отношения, патриархат, мужественность, женственность, социальный класс,

биографическая история, микроистория.

THE CONCEPT OF GENDER HISTORY AND SOCIAL PROCESSES

Abstract. The article examines the place of gender history within the concept of social processes, the historical formation of gender relations, and the links between ideas of masculinity and femininity and social class, status, occupation, marital status, and cultural norms. It discusses the relationship of gender history to "new social history," biographical history, and microhistory, as well as the limitations of a strict division between public and private spheres. The article argues that gender history should be understood as an approach to studying historical changes in social roles, relations between genders, and mechanisms of power.

Keywords: gender history, social history, gender relations, patriarchy, masculinity, femininity, social class, biographical history, microhistory.

Kirish. Gender tarixini o‘rganish tarixiy jarayonlarni faqat siyosiy voqealar yoki davlat institutlari orqali emas, balki kundalik hayot, oila, mehnat taqsimoti, ijtimoiy maqom va madaniy me’yorlar bilan bog‘liq holda tahlil qilish imkonini beradi. Gender tarixi umumiy tarixni jinslar o‘rtasidagi munosabatlarni hisobga olgan holda qayta ko‘rib chiqishga intiladigan “yangi ijtimoiy tarix” yo‘nalishlari bilan uzviy bog‘liqdir. 1980-yillarda erkaklik tarixiga oid tadqiqotlar ham rivojlana boshladi; bu esa gender munosabatlarini faqat ayollar tajribasi bilan cheklamasdan, erkaklik me’yorlari va ularning ijtimoiy shartlanganligini ham o‘rganish zarurligini ko‘rsatdi.

Gender munosabatlari ijtimoiy sinf, maqom, kasb, yosh, oilaviy holat va yashash muhiti kabi omillar bilan birgalikda shakllanadi. Masalan, ayrim tarixiy davrlarda turmush qurgan erkakning ijtimoiy mavqei bo‘ydoq erkaknikidan yuqori baholangan, oilani moddiy ta’minlash esa erkaklikning muhim mezonlaridan biri sifatida qaralgan. Shu sababli gender tarixini o‘rganish ijtimoiy rollarning tabiiy va o‘zgarmas hodisa emas, balki muayyan tarixiy-madaniy sharoitlarda shakllanganligini ochib berishga yordam beradi.

Maqolaning maqsadi — gender tarixining ijtimoiy jarayonlar konsepsiyasidagi o‘rnini nazariy jihatdan tahlil qilish, gender rollarining tarixiy shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlash hamda gender tarixining ijtimoiy tarix, biografik yondashuv va mikrotarix bilan aloqasini yoritish.

Tadqiqot metodlari. Maqola nazariy-tahliliy xususiyatga ega. Tadqiqotda matnda keltirilgan ilmiy adabiyotlar va tarixshunoslik yondashuvlarini o‘rganish uchun manbashunoslik tahlili, qiyosiy tahlil, tarixiylik tamoyili, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Qiyosiy tahlil orqali turli tarixiy davrlarda erkaklik va ayollik haqidagi me’yorlarning ijtimoiy sharoitlar bilan aloqasi ko‘rib chiqildi. Tarixiylik tamoyili gender rollarini muayyan davrning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy munosabatlari doirasida talqin qilishga xizmat qildi.

Tadqiqotning nazariy asosini A.V. Samulning oilaviy qadriyatlar va gender tengligi haqidagi ishlari, J. Toshning gender tarixi, erkaklik va xususiy makon masalalariga bag‘ishlangan tadqiqotlari tashkil etadi. Ushbu maqolada yangi empirik ma’lumotlar yoki statistik natijalar to‘planmagan; xulosalar mavjud nazariy qarashlarni tahlil qilish va umumlashtirish asosida shakllantirildi.

Natijalar. Tahlil gender tarixining bir necha muhim jihatini ko‘rsatadi. Birinchidan, gender munosabatlari tarixiy sharoitdan tashqarida mavjud bo‘lmaydi. Erkaklik va ayollik haqidagi tasavvurlar ijtimoiy sinf, kasb, yosh, oilaviy maqom hamda jamiyatdagi hokimiyat munosabatlari bilan chambarchas bog‘langan. Ilk yangi davrda turmush qurgan erkakning ijtimoiy maqomi ko‘pincha uning oilani ta’minlash va uy xo‘jaligini boshqarish qobiliyati bilan o‘lchangan. Bo‘ydoqlik esa ayrim muhitlarda ijtimoiy me’yorlardan chetga chiqish sifatida talqin qilingan.

Ikkinchidan, gender me’yorlari jamoat va xususiy hayot o‘rtasidagi munosabatlarda namoyon bo‘ladi. XVI–XVIII asrlarda patriarxal tartiblar erkak zimmasiga oila a’zolarini nazorat qilish va siyosiy mas’uliyatni bajarish vazifalarini yuklagan, ayollarning faoliyati esa ko‘pincha maishiy va iqtisodiy sohalar bilan

chegaralangan. Bunday taqsimot tarixiy haqiqatning yagona yoki tabiiy ko‘rinishi emas, balki muayyan davrga xos ijtimoiy me’yorlar bilan mustahkamlangan munosabatlar tizimi bo‘lgan.

Uchinchidan, J. Toshning XIX asr Britaniya o‘rta sinfiga oid tahlillarida erkaklikning muhim belgilaridan biri sifatida barqaror ish, oilani moddiy qo‘llab-quvvatlash va boshqa erkaklar bilan ijtimoiy muloqot qilish qobiliyati ko‘rsatiladi. Bu misol gender me’yorlari sinfiy tuzilma va iqtisodiy sharoitlar bilan uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyatini faqat jamoat sohasi bilan izohlash yetarli emas: uning maqsadlaridan biri oilaning ehtiyojlarini qondirish bo‘lishi mumkin. Demak, jamoat va xususiy sohalarni mutlaq ajratish shaxs xatti-harakatlarining motivlarini to‘liq ochib bermaydi.

To‘rtinchidan, biografik tarix va mikrotarix gender munosabatlarini shaxsiy tajriba orqali o‘rganish imkonini beradi. Shaxsning hayot yo‘li, nikoh holati, hayot siklining turli bosqichlaridagi rollari va jamiyatning me’yorlardan chetga chiqqan xulq-atvorga munosabati kengroq ijtimoiy tuzilmalarni tushunishga yordam beradi. Biroq tarixiy manbalarning notekis saqlanishi, ayniqsa, quyi ijtimoiy qatlamlar vakillari haqida ma’lumotlarning cheklanganligi biografik tahlil imkoniyatlarini qisqartirishi mumkin.

Beshinchidan, ayollar xulq-atvoriga doir stereotiplar ta’lim olish, kiyinish, nutq, sherik tanlash va tadbirkorlik faoliyati kabi sohalardagi cheklovlar orqali mustahkamlangan. Bu cheklovlar gender munosabatlarida madaniy me’yorlar va hokimiyat mexanizmlarining ahamiyatini ko‘rsatadi. 1990-yillardan boshlab ayollar tarixini alohida bosqichlar asosida tasvirlash masalasi qayta ko‘rib chiqilib, har ikki jins o‘rtasidagi munosabatlarni va ularning tarixiy o‘zgarishini birgalikda tahlil qilishga e’tibor kuchaydi.

Muhokama. Olingan nazariy natijalar gender tarixini faqat ayollar tarixining bir bo‘lagi sifatida emas, balki jamiyatdagi gender tartiblarini, erkaklik va ayollik

me’yorlarini hamda ular bilan bog‘liq hokimiyat munosabatlarini o‘rganuvchi kengroq tahliliy yondashuv sifatida ko‘rish zarurligini ko‘rsatadi. Erkaklik tarixining rivojlanishi erkaklarning ham gender me’yorlari ta’sirida shakllanishini va ularning ijtimoiy mavqei ham muayyan talablar bilan belgilanishini ochib beradi.

J. Toshning yondashuvi jamoat va xususiy hayot o‘rtasidagi chegaralarni qayta ko‘rib chiqishga undaydi. Oilani ta’minlash maqsadi iqtisodiy faoliyatga ta’sir qilganidek, jamoat sohasidagi mavqe ham shaxsning oilaviy roliga bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, gender va ijtimoiy sinfni alohida-alohida tahlil qilishdan ko‘ra, ularning o‘zaro ta’sirini hisobga olish samaraliroqdir.

Biografik tarix va mikrotarix makroijtimoiy jarayonlarni alohida shaxslarning tajribasi orqali ko‘rishga imkon beradi, biroq ularning natijalarini umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Tarixiy manbalarda ayrim guruhlarning tajribasi ko‘proq aks etgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun gender tarixini yanada to‘liq yoritish uchun turli ijtimoiy qatlamlar, oilaviy holatlar va tarixiy davrlarni qamrab oluvchi manbalarni qiyoslash muhim.

Maqolaning cheklovi shundaki, u nazariy adabiyotlar tahliliga asoslangan va muayyan arxiv hujjatlari, statistik ma’lumotlar yoki hududiy holatlar bo‘yicha mustaqil empirik tadqiqotni o‘z ichiga olmaydi. Shu bois keltirilgan xulosalar gender tarixining konseptual yo‘nalishlarini umumlashtiradi; ularni aniq tarixiy davr yoki hududga tatbiq etish uchun qo‘shimcha manbaviy tadqiqot talab qilinadi.

Xulosa. Gender tarixi ijtimoiy jarayonlarni jinslar o‘rtasidagi munosabatlar, ijtimoiy rollar va hokimiyat mexanizmlari bilan bog‘liq holda tushuntirishga yordam beradi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, erkaklik va ayollik haqidagi tasavvurlar tarixiy jihatdan shakllanadi hamda sinf, maqom, kasb, oilaviy holat va madaniy me’yorlar ta’sirida o‘zgaradi.

Gender tarixining ijtimoiy tarix bilan aloqasi jamoat va xususiy hayotni bir-biridan mutlaq ajratmaslik zarurligini ko‘rsatadi. Biografik yondashuv va mikrotarix

shaxsiy tajriba orqali kengroq ijtimoiy tuzilmalarni ochib berishi mumkin, biroq manbalar cheklanganligi va ayrim guruhlarning tarixiy yozuvlarda kam aks etishi e'tiborga olinishi lozim.

Shunday qilib, gender tarixini har ikki jins tajribasini, ularning o'zaro munosabatlarini va tarixiy davrlarda o'zgarib borgan ijtimoiy me'yorlarni birgalikda o'rganuvchi yo'nalish sifatida rivojlantirish maqsadga muvofiq. Kelgusidagi tadqiqotlarda turli tarixiy davrlar va ijtimoiy qatlamlarga oid manbalarni qiyosiy o'rganish gender munosabatlarining o'ziga xos mexanizmlarini yanada aniqroq ochishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Самуль А.В. Формирование семейных ценностей с учетом культурных и национальных традиций белорусского народа, принципов гендерного равенства. – Минск: Лазурак, 2010. – 235 с.
2. Tosh J. Стремление к истине. Как овладеть мастерством историка / пер. с англ. – Москва, 2000. – С. 40.
3. Tosh J. Hegemonic Masculinity and the History of Gender // Masculinities in Politics and War: Gendering Modern History / ed. by S. Dudink, K. Hagemann, J. Tosh. – Manchester: Manchester University Press, 2004. – P. 41–58; Tosh J. Manliness and Masculinities in Nineteenth-century Britain: Essays on Gender, Family, and Empire. – Pearson Education, 2005. – 232 p.
4. Tosh J. A Man's Place: Masculinity and the Middle-Class Home in Victorian England. – New Haven; London: Yale University Press, 1999. – 272 p.